

IDEOLOGICAL SOURCES OF THE ECOSOPHY OF LAW

Shefel S. V.

In this article the ideological of sources of the ecosophy of law are comprehended, associated with historical functioning of different sociocultural forms of legal entities' mental reflection, relatively to the relationship of human and his society with natural environment.

Key words: ideology, law, ecosophy, ecolegal discourse.

УДК 1:316.3+340.12

Ю. Ю. Калиновський, доктор філософських наук, доцент

ПРИРОДА ТА СУТНІСТЬ ПРАВОСВІДОМОСТІ «ВІРТУАЛЬНОГО НАТОВПУ»

Визначено сутнісні характеристики «віртуального натовпу» порівняно з ознаками «класичного натовпу». Досліджено особливості правосвідомості «віртуального натовпу». Проаналізовано вплив інформатизації та комп'ютеризації на розвиток правосвідомості «віртуального натовпу».

Ключові слова: правосвідомість, віртуальний, натовп, правосвідомість «віртуального натовпу».

Актуальність проблеми. У наш час форми буття натовпу та шляхи його формування набули значних змін, що безпосередньо вплинуло на особливості правосвідомості суб'єктів таких утворень. У процесі розвитку інформаційного суспільства можна спостерігати появу такого глобального, наднаціонального феномену, як «віртуальний натовп», який за своїми характеристиками (правосвідомості зокрема) відрізняється від класичних визначень натовпу. Зазначимо, що у науковій літературі активно досліджується сутність «віртуальної реальності», особливості її впливу на людину та суспільство, але практично відсутні наукові розвідки щодо ознак правосвідомості віртуальної спільноти, різновидом якої, на нашу думку, є «віртуальний натовп».

З огляду на наведене **метою** статті є обґрунтування такого поняття, як «віртуальний натовп», та аналіз особливостей правосвідомості цього утворення.

Аналіз наукових джерел і публікацій. Аргументуючи використання такого поняття, як «віртуальний натовп», з нашої точки зору, слід звернутися до класичних визначень «натовпу». Так, на думку відомого дослідника психології мас С. Московічі, натовп є скупченням людей, які об'єдналися поза

будь-яких установ та на тимчасових основах. Натовпи є асоціальними і являють собою результат тимчасового або безперервного розкладання груп і класів. Натовп відповідає таким поняттям, як «набрід», «люмпен-пролетарі». С. Московічі стверджує, що представники натовпу не належать до певних соціальних груп, існують за межами соціальної структури, не мають певних занять і цілей та живуть поза законами і звичаями. Натовп є злочинним, оскільки складається з шахраїв та потолочі, які здатні до різних форм насильства. Цей дослідник використовує таке поняття, як «злочинний натовп», дії якого загрожують безпеці держави та окремих громадян. Натовп неможливо покарати, оскільки його дії є анонімними та неперсоніфікованими [1].

Італійський дослідник С. Сігеле, розвиваючи теорію свого співвітчизника Ч. Ломброзо про вроджену злочинність, використовує поняття «кримінальний натовп», до якого він зараховує всі соціальні рухи та політичні групи – від анархістів до соціалістів, а також страйкуючих робітників і учасників вуличних мітингів [2, с. 463–465]. З часом у роботах інших учених визначення натовпу дещо пом'якшується і характеризує як правило велике скупчення людей різної соціальної належності, які зібралися несанкціоновано задля протесту або підтримання певного суспільного явища. Меншою мірою використовується поняття «керований натовп», що описує процес натовпоутворення як свідому дію певних суспільно-політичних сил.

Виходячи з наведеного, необхідно зазначити, що правосвідомість будь-якого натовпу, на нашу думку, має свої особливості і не збігається з найбільш поширеними (класичними) визначеннями правової свідомості. Разом з тим натовп може вимагати справедливості, рівності, свободи, відновлення або надання певних прав, тобто хаотично формулювати низку вимог. Підкреслимо, що характеристики натовпу та особливості його правосвідомості змінюються залежно від історичної епохи.

У своїй відомій книзі «Психологія мас» французький учений Г. Лебон виокремлює низку ознак натовпу. В натовпі свідомість зникає, при цьому почуття й ідеї всіх окремих одиниць, що утворюють єдине ціле, приймають один і той самий напрям. Індивід, який певний час перебував у діючому натовпі, починає нагадувати загінотизованого суб'єкта. Г. Лебон, на відміну від С. Московічі, вважає, що натовп – це якісно нова система, а не конгломерат, тобто натовп тільки на перший погляд є хаотичним утворенням, а насправді він являє собою систему зі своєю структурою та своєрідним керуванням. У натовпі людина не схильна стримувати свої інстинкти, оскільки він безвідповідальний та анонімний. Почуття відповідальності, що стримує від протиправних дій окремих індивідів, майже повністю зникає у натовпі. У натовпі будь-яке почуття є заразливим до такого ступеня, що індивід дуже легко приносить у жертву свої особисті інтереси на користь колективним. Натовпу відомі тільки прості і крайні почуття: будь-яку думку, ідею, вірування він сприймає як догму або їх повністю відкидає. Натовп за своєю природою

ніколи не прагне правди, він відвертається від очевидності, яка не подобається йому і вклоняється хибним ідеям, що здаються йому вірними. Треба зазначити, що натовп є дуже мінливим і здатен моментально реагувати на імпульси, що надходять від лідерів [3].

Отже, правосвідомість натовпу є рухливою, нестійкою та еkleктичною і залежить від настроїв найбільш активних осіб і будь-яких подій, що відбуваються навколо. Натовп може надати собі будь-яке «право», що не відповідає чинному законодавству.

Відштовхуючись від попередніх визначень «натовпу», вважаємо, що в сучасних умовах суцільної комп'ютеризації та інформатизації суспільного життя можна вести мову про утворення «віртуального натовпу» [4, с. 83]. Під таким ми пропонуємо розуміти різноманітні хаотичні об'єднання користувачів мережі Інтернет, спілкування яких є безособовим, невизначеним у просторі і часі чіткими межами, ненормоване правом, яке базується на певних інтересах та потребах суб'єктів: комунікативних, інформаційних, розважальних, психологічних тощо. У той же час слід підкреслити, що не будь-яке спілкування у всесвітній мережі призводить до такого натовпоутворення, оскільки існують більш-менш керовані об'єднання користувачів (наявність модераторів певних мереж) з певними правилами, постійністю у часі та ін.

Як зазначає українська дослідниця О. Висоцька Інтернет-комунікація має визвольний характер. Це стосується когнітивних характеристик (більші інформаційні ресурси), етико-ціннісних (відсутність бар'єрів у вподобаннях та ціннісних, культурних пріоритетах), емоційних (зняття стресів в ігровому режимі комунікації, використання «потоків свідомості») у письмі, перенесення комплексів та страхів у віртуальну площину тощо). У свою чергу онлайніві співтовариства являють собою приклад віртуальної форми реалізації ідеї відкритості, а також є основою постраціональних комунікативних практик у мережі Інтернет. Серед головних принципів таких співтовариств – антиєрархічність, антикомерційність, антиметанаративність та ін. Не треба, також ідеалізувати характер такої віртуальної комунікації, оскільки асистемність подібної мережної взаємодії несе в собі і потенційні ризики. Гіпертекст може як сприяти розширенню інформації, так і бути дезінформацією, яка через свою «відкритість» визнається правдивою [5, с. 243– 244].

У той же час, означена дослідницею підкреслює, що відкритість має і зворотний бік свого вияву – наявна висока ступінь маргіналізації Інтернет-повідомлень. Причому маргіналізована інформація несе потрібні кодові значення: вона може бути симуляцією (мати «пустий код», тобто це інформація, яка нічого не відображує), може бути гіпертекстом (приховуючи у собі різноманітні контексти, нагадуючи знаменитий борхесівський «лабіринт»), нарешті, вона може дійсно містити реально загрозливий руйнівний потенціал (використовуватися як «всеобуч» для деструктивних дій). Висока свобода комунікації у мережі Інтернет «притягує» до себе різноманітні групи – терористичних, політичних «маргіналів», бандитські угруповання тощо [5, с. 244].

Соціальним наслідком Інтернет-комунікації стає формування так званої «мережної культури», спрямованої на встановлення «мережного індивідуалізму як домінантної форми соціальності» [6, с. 157]. По суті, людина втрачає свою особистість, розчиняючи її у віртуальному просторі, і «народжується» знову, вигадуючи для себе нове ім'я (так званий нік: від англ. *nickname* – прізвисько), створюючи нове віртуальне буття (легенду власного існування) і налагоджуючи комунікацію з іншими суб'єктами мережевого світу.

Так, на думку вітчизняного дослідника О. Кузя, функціонуючи у віртуальному режимі, віртуальному просторі, індивід приписує собі будь-які фізичні і соціальні ознаки [7, с. 279]. Іншими словами, зникають соціальні ознаки репрезентації як стійкі формалізовані структури, відходить на другий план віртуального буття соціальність, редукована до зовнішніх відносно індивідів, оречевлених структур, руйнуються соціальні інститути [8, с. 118]. З'являється *homo virtualis* – Людина Віртуальна, яка є наслідком відчуження людини від власної тілесності [9]. Подібне «розречевлення» людської сутності свідчить про нову топологію розколу: межа прокладається вже не між індивідом і зовнішнім світом, а усередині особистості. Неподільне, але й незлианне співіснування двох іпостасей – фізичної та духовної – в людській особі опиняється під питанням, що сприяє шизоізації особистості. Темпоральна шизофренія – неспроможність синхронізувати реальний та віртуальний час, може обернутися шизофренією клінічною – неспроможністю психіки сформувати і утримувати цілісний образ власного «Я» [8, с. 127].

Отже, велика кількість людей може спілкуватися в Інтернеті, не називаючи свого власного імені або користуючись вигаданим, застосовуючи знаки, символи та мову, які зрозумілі лише «людині віртуальній». На нашу думку, людина «віртуального натовпу» має своєрідну правосвідомість: вона не обмежена заборонами ні моральними, ні правовими; її дії у просторі і часі позбавлені зовнішнього контролю; вона є вільною створювати будь-який світ. Тільки самоконтроль суб'єкта віртуальної спільноти (релігійні і моральні заборони) та реакція користувачів мережі є запобіжниками щодо поширення неякісної (антиправової, аморальної, неправдивої) інформації. Разом з тим зазначимо, що сам по собі процес інформатизації спричиняє підвищення інтелектуального потенціалу суспільства та особистості. Він по суті являє собою системно-діяльнісний процес оволодіння інформацією (в тому числі правовою) як ресурсом керування і розвитку суспільства. Тобто, суб'єкти «віртуального натовпу» якісно відрізняються від представників класичного натовпу, що описані Г. Лебоном та С. Московічі. Як правило, користувачі мережі Інтернет мають достатньо високий рівень інтелекту, освіти та соціалізовані не тільки у національне суспільство, а й у глобальне співтовариство. «Людина віртуальна» має особливу правосвідомість – вона мислить не тільки категоріями національно-культурної спільноти, в якій мешкає, а й орієнтується

в «нормах» різноманітних мереж, активно глобалізується та є більш відкритою для різноманітних новацій.

Отже, під впливом інформатизації та віртуалізації міжсуб'єктних відносин змінюється свідомість (правосвідомість) людини, – вона інакше сприймає себе у цьому світі. Зокрема, вплив інформатизації пояснюється трьома взаємозалежними процесами, що її супроводжують:

- медіатизацією: процесом удосконалення засобів збирання, зберігання та поширення інформації;

- ком'ютеризацією: процесом удосконалення засобів пошуку і оброблення інформації;

- інтелектуалізацією: процесом розвитку здатності сприйняття і породження інформації, тобто підвищенням інтелектуального потенціалу суспільства, включаючи використання засобів штучного інтелекту [10, с. 143].

Інформатизацію суспільства в принципі треба тлумачити як розвиток, якісне вдосконалення, радикальне посилення за допомогою сучасних інформаційно-технологічних засобів когнітивних соціальних структур і процесів. Аби запобігти утворенню аморального, антиправового віртуального середовища, яке деформує правосвідомість, необхідно, щоб інформатизація була «злита» з процесами соціальної інтелектуалізації та підвищення рівня етико-правової та інформаційної культури окремих користувачів, що істотно впливає на творчий потенціал особистості і всього інформаційного суспільства в цілому. Репрезентуючи себе в інформаційному просторі, користувачі реалізують одне з головних прав людини – право на інформацію та знання. Людина віртуального світу отримує можливість порівнювати законодавчі бази окремих країн, з'ясовувати ставлення до різних правових ситуацій суб'єктів з різноманітних культурних світів. Звичайно таке порівняння потребує високого інтелектуального та культурного рівня користувачів, оскільки наявна в Інтернеті інформація може як позитивно, так і негативно вплинути на правосвідомість усіх суб'єктів суспільного простору.

У свою чергу наукові і технологічні досягнення здатні впливати на людські ціннісні орієнтири в суспільстві, заснованому на знанні. Самі досягнення сучасної науки змушують піддати скепсису багато ціннісних настанов свідомості (правосвідомості зокрема), відмовитися від існуючих догм і забобонів. Наука і технологія сьогодні в змозі піддати радикальному переоцінюванню не тільки наші уявлення про фізичну, хімічну або біологічну реальність, а й наші погляди на ресурси суспільного розвитку та перспективи людської спільноти. Питання, пов'язані з розглядом сюжетів глобального характеру, стають предметом обговорення в пресі, на радіо, у телевізійному просторі та в Інтернеті. ЗМІ та Інтернет стають своєрідним полем взаємодії професійних наукових експертів і суспільної думки. У суспільстві, заснованому на знаннях та інформації, не тільки члени експертних організацій, а й будь-який громадянин має право на доступ до достовірної наукової інформації відкритого характеру

в тій галузі, що його цікавить. При цьому важлива сама можливість інтерактивної взаємодії громадян з існуючими джерелами інформації, зокрема правової. У даному контексті безсумнівне значення має феномен Інтернету. Поява в нашому житті телекомунікаційної мережі Інтернет зробила дійсну інформаційну революцію. Як слушно зауважив директор інституту ЮНЕСКО з інформаційних технологій, в процесі утворення і становлення інфосфери людство вперше зіштовхнулося з феноменом надбіологічних, надпсихологічних змін особистості, оскільки у творців інфосфери вже є свій спосіб мислення, нова етика та культура розуміння [11, с. 2–4]. Беручи до уваги це твердження, можна зробити такий висновок: комп'ютер, інформаційна техніка та технології не тільки виступають як множителі інтелекту, а й відкривають нові виміри свідомості (правосвідомості зокрема). Перманентна комунікація – це невід'ємна функція глобальних мереж, що зв'язує ці виміри воедино та утворює впорядковану систему нової інформаційної культури як передумови становлення суспільства, заснованого на знанні, а також є підґрунтям розвитку віртуальної спільноти.

Сьогодні народжуються нові знакові системи і такі схеми розуміння і засвоєння правових та, на жаль, антиправових знань, які пов'язані не стільки зі словом, звуком, скільки з зоровим рядом, образом, формою та кольорами. Вчені зазначають, що з появою комп'ютерів і глобальних комп'ютерних мереж створюються принципово нові (на відміну від книги, газети, телебачення) методи людського спілкування, одержання знань та впливу на суспільну правосвідомість. Ці методи фіксуються в нових соціальних формах людських відносин, нових типах діяльності і стійких формах свідомості та самосвідомості. Комп'ютерна мережа в такому постановленні питання принципово відрізняється від рукопису і книги тим, що вона скоріше не джерело, не одержувач, не оброблювач, не охоронець друкованих знаків, інтерпретованих людиною, а генератор (навіть диктатор) нових форм його комунікативної активності. Досягнення науки не можуть використовуватися на суто уніфікованій основі в суспільстві, заснованому на знаннях. Сучасний погляд на суспільні процеси, що сформувався в умовах постмодерної ситуації, відзначає приматом культуроцентристської настанови. Саме тому для ефективного використання знання необхідна соціокультурна контекстуалізація застосування конкретної наукової парадигми. Це є очевидним навіть в умовах високорозвинених країн Європи, де зберігаються істотні риси розходження в регіональному і національному планах, незважаючи на присутність значної єдності в усіх сферах громадського, правового життя.

Вочевидь, суспільна правосвідомість сучасних демократичних систем (України зокрема) є квінтесенцією інституційного та неінституційного рівнів, віртуального та реального правових світів, що пов'язані між собою комунікативною взаємозалежністю окремих суб'єктів, ставлення до права та закону яких з'ясовується під час інтерсуб'єктивної взаємодії. Тобто, інформаційне

суспільство та його потужності можуть, з одного боку, формувати надправову, віртуальну правосвідомість, яка є основою функціонування «віртуального натовпу», а з другого – сприяти поінформованості громадян, їхній консолідації у громадянському суспільстві, допомагати боротися з протиправними та аморальними виявами у суспільстві силою громадського впливу. З точки зору Ж. Бодрійяра, в наш час змінилося саме середовище, що породжувало класичний натовп, а саме – місто. На його думку, місто перестало бути політико-індустріальним полігоном, яким воно було у XIX ст., тепер це полігон знаків, засобів масової інформації, коду [12, с. 157].

Висновок. Правосвідомість «віртуального натовпу» є своєрідним символічним феноменом, який має ознаки несистемності, антиєрархічності, поліномативності. Правосвідомість «віртуального натовпу» не має чіткого аксіологічного підґрунтя та не обмежена національно-культурними кордонами. Характеристика правосвідомості суб'єктів «віртуального натовпу» суттєво відрізняється від ознак правосвідомості представників так званого «класичного натовпу» рівнем освіти, місцем у соціальній ієрархії, особливостями світосприйняття тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Московичи, С. Век толп : исторический трактат по психологии масс [Текст] / С. Московичи. – М. : Центр психологии и психотерапии, 1998. – 478 с.
2. Психология масс [Текст] : хрестоматия. – Самара : Бахрах-М, 2006. – 592 с.
3. Лебон, Г. Психология масс [Текст] / Г. Лебон. – Минск : Харвест ; М. : АСТ, 2000. – 320 с.
4. Калиновский, Ю. Ю. Правосвідомість народу та «правосвідомість натовпу» : порівняльна характеристика [Текст] / Ю. Ю. Калиновський // Гуманіт. часопис. – 2006. – № 4. – С. 79–86.
5. Висоцька, О. Є. Комунікація як основа соціальних перетворень (у контексті становлення постмодерного суспільства) [Текст] : монографія / О. Є. Висоцька. – Дніпропетровськ: «Інновація», 2009. – 316 с.
6. Кастельс, М. Галактика Інтернет: размышления об Интернете, бизнесе и обществе [Текст] / М. Кастельс; пер. с англ. А. Матвеева; под. ред. В. Харитоновна. – Екатеринбург : У-Фактория, 2004. – 328 с.
7. Кузь, О. М. Репрезентації суб'єктності в постсучасності [Текст] : монографія / О. М. Кузь. – Х. : ФОП Лібуркіна Л. М. ; ВД «НЖЕК», 2010. – 312 с.
8. Корабльова В. М. Покоління в полі культури: множинність репрезентацій [Текст] : монографія / В. М. Корабльова. – Х. : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2009. – 180 с.
9. Бек, У. Что такое глобализация? [Текст] / У. Бек : пер. с нем. А. Григорьева и В. Седельника; общ. ред. и послесл. А. Филлипова. – М. : Прогресс-Традиция, 2001. – 304 с.
10. Руденко, С. О. Сутність прийняття управлінських рішень у суспільстві, заснованому на знаннях [Текст] / С. О. Руденко // Наук. зап. Харк. ун-ту Повітр. Сил. Соціальна філософія, психологія. – 2007. – № 2 (28). – С. 141–149.
11. Кинелев, В. Г. Контуры системы образования XXI века [Текст] / В. Г. Кинелев // ИНФО. – 2000. – № 5. – С. 2–7.
12. Бодрийяр, Ж. Символический обмен и смерть [Текст] / Ж. Бодрийяр. – 2-е изд. – М. : Добросвет, КДУ, 2006. – 389 с.

ПРИРОДА И СУЩНОСТЬ ПРАВОСОЗНАНИЯ «ВИРТУАЛЬНОЙ ТОЛПЫ»

Калиновский Ю. Ю.

Определены сущностные характеристики «виртуальной толпы» в сравнении с признаками «классической толпы». Исследованы особенности правосознания «виртуальной толпы». Проанализировано влияние информатизации и компьютеризации на развитие правосознания «виртуальной толпы».

Ключевые слова: правосознание, виртуальный, толпа, правосознание «виртуальной толпы».

NATURE AND ESSENCE OF LEGAL CONSCIENCES OF «VIRTUAL CROWD»

Kalinovski Y. Y.

Certain the essence descriptions of “virtual crowd” by comparison to the signs of “classic crowd”. Investigated the features of legal consciences of “virtual crowd are”. Analysed the influence of informatization and computerization on development legal consciences of “virtual crowd”.

Key words: legal consciences, virtual, crowd, legal consciences of «virtual crowd».

УДК 340.12

Г. В. Коваленко, здобувачка

ОСНОВНІ ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВІ ІДЕЇ ПРАЦІ РОНАЛДА ДВОРКІНА «СЕРЙОЗНИЙ ПОГЛЯД НА ПРАВА»

Розглянуто основні ідеї одного з провідних сучасних американських філософів Роналда Дворкіна – його опозиція правовому позитивізму, інтерпретація прав людини в сучасному світі, співвідношення моралі і права.

Ключові слова: Роналд Дворкін, права людини, критика правового позитивізму, Конституція США, роль суду в реалізації громадянських прав і свобод.

Актуальність проблеми. Однією з нагальних потреб сучасного українського правознавства є ознайомлення з теоретичним досвідом світових лідерів. Серед них – американський учений Роналд Дворкін (народився у 1931 р.), який є одним із найбільш впливових сучасних філософів права. Він став всесвітньовідомим завдяки своїй першій великій праці «Taking Rights